

Отже, на основі розглянутого прикладу можемо стверджувати, що і в часи, коли до релігії ставились безперечно надзвичайно серйозно, ставались випадки використання найвищої церковної влади з дуже дріб'язкових мотивів. Також випадок з накладенням церковного прокляття на гетьмана Д. Многогрішного є для українського суспільства XVII ст. прикладом інтриги з використанням маніпулятивних технологій та політичного тиску по відношенню до церковних ієрархів.

Посилання

1. Літопис Самовидця. [Видання підгот. Я.І. Дзира]. – К.: «Наукова думка», 1971. – 208 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1877. – Т. 9. – 988 с.
3. Соловьев С.М. История России с древнейших времен / С.М. Соловьев. – Кн. 3, Том XI–XV. – СПб.: Издательство Товарищества «Общественная польза», 1851–1879. – 1580 с.
4. Петровський М. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. (Досліди над Літописом Самовидця). / М.Петровський – Харків, 1930. – 454 с.
5. Максимович М. Собрание сочинений / М. Максимович. – Т. I. – К., 1876. – 855 с.
6. Таирова-Яковлева Т. Гетманы Украины: История о славе, трагедиях и мужестве / Т. Таирова-Яковлева. – М.: Центрполиграф, 2011. – 472 с.
7. Вечерський В. Гетьманські столиці України / В. Вечерський. – К.: Наш час, 2008. – 320 с.
8. Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII веке. О сношениях малороссийского духовенства с московским правительством Алексея Михайловича / В. Эйнгорн // Чтения в императорском обществе истории и древностей Российских, 1898 г., Книга 4. – М.: Университетская типография, 1898. – 756 с.
9. Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования / Н.И. Костомаров – Кн. 6. – Т. 15: Руина 1663–1687 гг. – СПб., 1882. – 695 с.
10. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко огляд його життя і політичної діяльності / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1985. – 712 с.
11. Смолій В.А., Степанков В.С. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К.: Темпора, 2011. – 632 с.

Мамалага В.В. Церковное проклятие гетмана Демьяна Многогрішного

В статье рассматривается история церковного проклятия, наложенного на гетмана Д. Многогрішного константинопольским патриархом в 1670 г. Устанавливается личность инициатора этого демарша и мотивы такого шага.

Ключевые слова: Д. Многогрішний, Р. Ракушка-Романовский, церковное проклятие, интрига, 1670 г.

Mamalaha V.V. Church curse of Hetman Demian Mnohohrishnyi

This article reviews the curse imposed on church Hetman D. Mnohohrishnyi by Patriarch of Constantinople in 1670. The person of initiator of this demarche and motives of such a step is installed.

Key words: D. Mnohohrishnyi, R. Rakushka-Romanovsky, church curse, intrigue, 1670 year.

09.03.2016 р.

ЗАБУДОВА ТА ВУЛИЦІ М. МЕНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – XVIII СТ.

В статті охарактеризовано забудову та вуличну мережу міста Мени упродовж XVII–XVIII ст. Розглядається планування міських укріплень та замку Адама Киселя. На основі вперше відкритих відомостей здійснюється реконструкція вуличної мережі містечка XVIII ст. з розташуванням об'єктів адміністративного, культового, торгового призначення та приватних садиб. Спираючись на ці дані, автор приходять до висновку, що значна частина тогочасних вулиць зберегла свій напрямок і на сучасній карті Мени.

Ключові слова: Мена, замок Адама Киселя, фортеця, передмістя.

Особливості планування міст Гетьманщини, їхньої забудови та архітектури останнім часом активно розробляються в українській історіографії. Здійснюються дослідження систем фортифікації, розташування адміністративних будівель, об'єктів економічної інфраструктури в столичних, полкових та сотенних містах, які після ліквідації полково-сотенного устрою стали центрами губерній або повітів. Стосовно більшості з них наприкінці XVIII – на початку XIX ст. були підготовлені типові плани реконструкції з метою приведення зовнішнього вигляду цих населених пунктів у відповідності до нового адміністративного статусу [7;9; 10; 19; 25].

Інша ситуація склалася з невеликими поселеннями, що втратили своє адміністративне значення або міський статус взагалі, стали центрами волостей або потрапили до категорії заштатних містечок. Донедавна майже не досліджувалася їхня забудова, мережа вулиць та інше. Також часто невідомо, чи взагалі існували їхні плани.

В нашій розвідці спробуємо частково закрити цю прогалину, взявши за об'єкт дослідження особливості формування забудови міста Мени, яка до 1781 р. була сотенним центром Чернігівського полку, потім – заштатним містечком Сосницького повіту Новгород-Сіверського намісництва та Чернігівської губернії.

Перші згадки про Мени, як укріплене поселення, відносяться до часів правління Речі Посполитої на Чернігово-Сіверщині. В період Смоленської війни 1632–1634 рр. в московських джерелах Мена разом з с. Блистова (нині – Менського району) позначені як «литовские острожки». З метою їх захоплення на початку травня 1633 р. воєвода Іван Бобрищев-Пушкін відправив з Новгорода-Сіверського загін чисельністю 250 чол. на чолі з Наумом Пушкіним. Менський острог був зруйнований, в полон потрапили 72 його захисники [4, с. 514; 14, с. 119].

Водночас Мена відома як центр однойменної волості, власники якої коронний підкоморій Адам Казановський, а з 1645 р. – чернігівський каште-

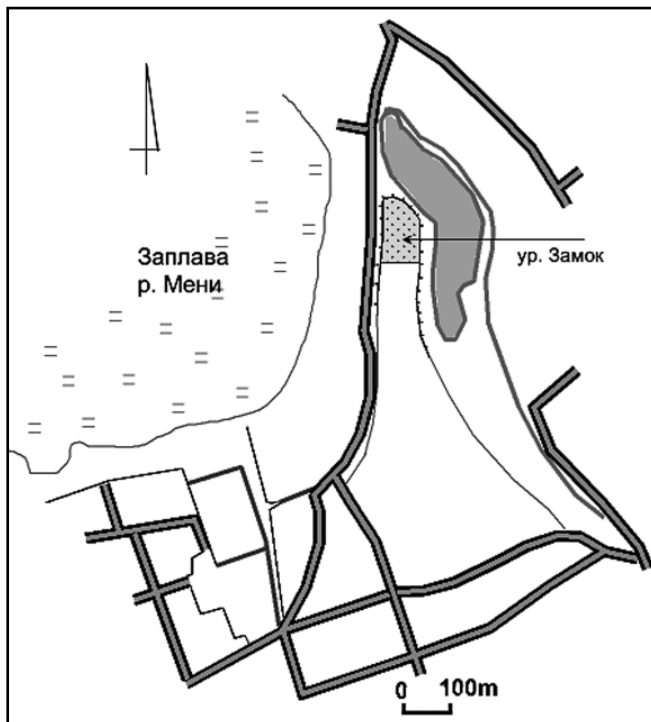

Рис. 1. План укріплень замку Адама Киселя (за О. Шекуном)

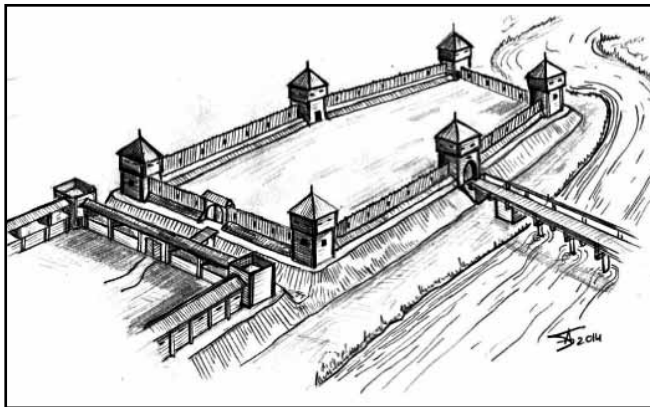

Рис. 2. Варіант реконструкції укріплень менської фортеці та замку Адама Киселя (за О. Бондарем)

лян, київський воєвода Адам Кисіль здійснювали на її території активну колонізацію [14, с. 294]. Існує припущення, що в 1640-х рр. Мена вже мала статус міста. В ньому споруджено дві системи укріплень – міські та окремий замок, де знаходилось помешкання Киселя. Водночас згадується про існування замкового суду, ратуші, двох церков, ковальського, кравецького та шевського цехів [14, с. 295, 372].

Детальний опис менської фортеці та замку Киселя міститься у «Присяжних книгах Ніжинського полку 1654 р.». 20 лютого 1654 р. до Мени прибули стольник Михайло Дмитрієв і піддячий Степан Федоров, які привели до присяги московському царю Олексію Михайловичу населення містечка та сотні. Вони здійснили опис оборонних споруд. Міські укріплення були оточені земляним валом. Зверху по ньому зроблені «тораси» (тераси), обгороджені частоколом з дубових колод. Фортеця мала троє воріт: двоє з баштами, а одні – без них. По кутах

знаходилося 10 глухих башт без покрівлі. З трьох сторін фортеці у напрямку до р. Мени простягався рів, укріплений дубовими колодами. На випадок облоги в ній було 7 потаємних виходів до річки. На території укріплень знаходилося дві церкви – Михайлівська та Різдва Богородиці [6; 21, с. 260].

Поряд із фортецею знаходився замок Киселя, укріплений земляним валом та частоколом. До острогу можна було потрапити через в'їзні ворота, над якими знаходилась башта, покрита тесом. Ще одні ворота виходили до міських укріплень, що сполучалися із замком за допомогою мосту над ровом. По кутах огорожі стояло 5 башт. Загалом припускається, що замок Киселя був збудований на місці давньоруського городища [6; 22]. В оборонному плані він мав досить вигідне розташування. З одного боку його прикривала заплава р. Мени, з іншого – озеро Сидорівка, а попереду – міські мури. Мاستок Киселя згадувався в його фундуячому записі на користь Максаківського монастиря від 8 липня 1650 р. Станом на 1654 р. він був зруйнований. Сьогодні це місце відоме також як урочище Замок (рис. 1, 2, 3, 4) [5, с. 93–94; 21, с. 8; 22].

Наступні відомості про оборонні споруди м. Мени відносяться вже до XVIII ст. Тоді у зв'язку з російсько-турецькою війною 1735–1739 рр. підтримка обороноздатності населених пунктів Гетьманщини набула особливого значення. У 1737 р. здійснювався ремонт менських укріплень, за який відповідало сотенне правління. 20 грудня 1737 р. в Генеральній військовій канцелярії (далі – ГВК) за участю князя Івана Барятинського слухали відомості з Чернігівської полкової канцелярії (далі – ЧПК) про стан фортеці у містах полку, зібрані глухівським отаманом Іваном Хмільником [1, арк. 1].

Менський сотник Іван Сахновський доповідав про відновлення фортеці, в якому, окрім жителів Менської сотні, брали участь представники з Киселівської та Синявської сотень. Всі сотенні центри знаходились відносно недалеко, а тому доцільніше було укріпити один з них. Жителі Менської сотні закінчували відновлення призначеної ним половини фортеці, а саме огороження «палисадом» (частоколом) [1, арк. 4 зв.]. Синявська сотня не завершила обнесення «палисадом» своєї ділянки протяжністю 60 сажнів (≈ 105 м)¹. В цій же частині «внутрь местечка» залишились недобудованими башти та бенкети. Це спеціальні сходинки, прилаштовані до оборонної стіни. Стоячи на них, захисники фортеці стріляли по противнику. Також згадувалося про відновлення барканів – трапецієподібних в плані оборонних укріплень. Не обладнаними залишалися виласки та караульні. Киселівська сотня закінчила встановлювати «палисад» на своїй ділянці довжиною 180 сажнів

1. 1 сажень = 175,5 см (Сидоренко О.Ф. Історична метрологія Лівобережної України. – К.: Наукова думка, 1975. – С. 159).

Рис. 3. Місцезнаходження менської фортеці та замку А. Киселя на сучасній карті м. Мени (за матеріалами <https://yandex.ua/maps/27912/mena>)

(≈ 315 м). Таким чином загальна довжина укріплень менської фортеці на той час могла становити десь 800–900 м. Ремонт фортеці затягнувся через нестачу робочих рук та матеріалів. Але, окрім Мени, така ситуація склалася в Сосниці та Седневі. Тому ГВК в указі до ЧПК поставила вимогу якнайшвидше закінчити ремонт їхніх фортець [11, с. 238].

Більш докладна інформація саме про цивільну забудову Мени починає з'являтися з другої половини XVIII ст. У 1767–1768 рр. в містечку працювали представники комісії з укладання Генерального опису Лівобережної України (1765–1769 рр.). Нагадаємо, що він проводився під керівництвом президента II Малоросійської колегії графа Петра Румянцева згідно з указом російської імператриці Катерини II від 4 листопада 1763 р. Ним же були розроблені форми та інструкції для опису міст, козацьких господарств, державних, приватних та монастирських маєтностей. Згідно з першою формою, призначеною саме для міст, повідомлялося про їхнє географічне положення, стан укріплень, адміністративні, громадські, культові споруди та здійснювався подвірний перепис господарств

місцевих жителів [12, с. 48; 15, с. 97]. В нашому випадку залишилися такі документи, як «Опись черная местечку Мени о разных людях» (1768) та «Список учинений ревизорами о дворах и бездворных хатах сколько оных в местечку Мени по номеру состоит» [2].

Містечко складалося з укріпленої частини та форштадту – передмістя. Фортеця розташовувалася на високому рівному місці. Однак такою вона вважалася вже формально. Земляний вал тривалий час не ремонтувався та місцями взагалі розсунувся. Можлива причина в тому, що у другій половині XVIII ст. театр активних бойових дій перемістився далеко на південь України. Тому підтримка обороноздатності менської фортеці, як і в інших містах Чернігово-Сіверщини, втратила свою актуальність. Навіть в Чернігові, починаючи з 1760-х рр., підготовка планів міської цитаделі здійснювалася вже не з метою її реконструкції та підсилення, а з врахуванням потреб при прикладанні нових кварталів, вулиць тощо [8, с. 180].

На території менської фортеці можна було потрапити через одні з чотирьох воріт, названі за

Рис. 4–5. Залишки укріплень в урочищі Замок (фото автора)
напрямами до населених пунктів, на яких ці ворота стояли. Відомі Чернігівські, Сосницькі, Синявські та Киселівські ворота. До речі, ворота, що називались Менські, були в Березні та Сосниці [20, с. 49, 50]. На відстані 50 сажнів (87,5 м) від оборонного валу протікала р. Мена. У східній околиці містечка текла р. Бабка, шириною 1,5 сажня (≈ 3 м), що впадала в Мену [2, арк. 205] (рис. 5, 6, 7).

Далі йдеться про сотенну канцелярію, в якій зосереджувалося військове правління, правоохоронна діяльність та нагляд за благоустроєм. Сотником був Павло Сахновський, який обіймав цей уряд з 1753 р. [13, с. 44]. Отаманом згадувався Іван Климович, діловодство у канцелярії вів писар Гнат Романовський [2, арк. 205 зв.; 13, с. 44]. Посаду осавула обіймав Костянтин Дейнека, хорунжого – Василь Омелюта [1, арк. 205 зв., 527; 13, с. 44]. За правопорядок та протипожежну охорону відповідав городничий, який призначався з козаків. Ним в той час згадувався Федір Хоменко [13, арк. 206, 215]. Разом із сотенним правлінням в одному будинку працювали урядники земського суду Менського повіту. Ці установи були запроваджені ще у 1763 р. згідно з судовою реформою гетьмана Кирила Розумовського. Мена тоді стала центром судового повіту. З приміщенням для суду проблема виникла одразу. І хоча в 1764 р. земський суддя Павло

Ломиковський намагався вирішити це питання, проте і в 1768 р. земський суд продовжував тимчасово знаходитися в сотенній канцелярії [2, арк. 206; 16, с. 126, 134].

Перепис дворів менських жителів здійснювався за вулицями міста. Саме завдяки Румянцевській ревізії вперше вдалося дізнатися, які назви носили менські вулиці кілька століть тому. Загалом, більшість з них походила від назви населеного пункту, у напрямку до якого вони знаходились. В межах міських укріплень першою згадана вулиця Сосницька, на якій було переписано 36 господарств, в т. ч. 8 шинкових дворів та хат. Вони належали представникам козацької старшини та духовенства. Власником одного з них був сосницький сотник Филімон Шафонський [2, арк. 221]. Поряд проходила вулиця Глухівська, на якій згадано 7 дворів. З них три були шинкові [2, арк. 223 зв.].

«Против оной улицы» (тобто Глухівської) знаходилося 2 нові дерев'яні церкви. Також в Описі їх розташування вказане по вул. Синявській. Перший храм Різдва Богородиці мав три престоли – в ім'я Різдва Богородиці, апостола Варфоломія та мучениці Варвари. Інша церква називалася в ім'я чудотворця Миколая. Поряд стояли стара дерев'яна дзвіниця, шкільна та шпитальна «ізби» [2, арк. 227 зв.]. У школі жив дячок, псаломщик та «Школьник» [2, арк. 228]. Миколаївська церква збудована за підтримки менського сотника Гната Сахновського на початку XVIII ст. [23, с. 149]. В кінці століття вона згоріла й більше не відновлювалася. Поблизу церков знаходився двір священника церкви Різдва Богородиці Іоана Пашковського [2, арк. 251]. На цій же вулиці через кілька дворів стояла стара дерев'яна Михайлівська церква з одним престолом в ім'я Петра і Павла. Поряд знаходилися школа та шпиталь. Неповдалі храму в своєму дворі мешкав його священник Іван Базидевич [2, арк. 246, 253 зв.]. Всього в межах укріплень на цій вулиці було близько 16 господарств.

Синявська вулиця мала своє продовження за фортечними валами. Тут її відносно невеликий відрізок називався також Сеньківка. Подальший шлях до містечка Синявки проходив через греблю над р. Мена. Він мав назву Чугаївка, яку північно-західна околиця сучасної Мени носить й до сьогодні. На Чугаївці мешкав менський сотенний осавул Костянтин Дейнека [2, арк. 346 зв.].

Наступною згадувалася вулиця Волинська. Вона починалася в межах фортеці, де знаходилося 14 господарств. Далі вона йшла «за городом» очевидно в напрямку с. Волинка (нині – Сосницький район). Всього на ній знаходилося 35 садиб [2, арк. 253 зв.; 370]. З цієї вулиці через провулок Перекоп можна було потрапити на вул. Гуринівка, що йшла поряд з міським валом. Її назва може бути пов'язана з

іменем козака Габрієля Гуриновича, який жив у Мені у другій половині XVII ст. Сьогодні – це район міста навколо вул. 1 Травня у напрямку до урочища Остре [2, арк. 386; 17, с. 117–118].

Так само на території фортеці розпочиналася вул. Березинська. На ній же знаходився будинок сотенної канцелярії «в дву поставах». Поряд, на випадок пожежі, стояв амбар з необхідним начинням. По вулиці описано 9 дворів, 2 бездвірні хати, а також шинки стольненського сотника Романа Бобира та значкового товариша Михайла Логвинова [2, арк. 230 зв., 498]. Тобто всього в межах фортеці тут відомо 13 господарств.

Від оборонних укріплень, очевидно Березинських воріт, вулиця проходила в напрямку Березни. Однак це був і шлях до Чернігова, через що в чорновому описі менських господарств 1768 р. вона напевно й названа як «Черниговская большая» [2, арк. 255, 501]. Цілком ймовірно, що так само розташована сучасна вул. Чернігівський шлях (колишня Жовтнева) [24]. Напевно там, де зараз, в ті часи знаходився дерев'яний міст через р. Меню. За необхідності сотенне управління організовувало його ремонт, в якому брали участь місцеві козаки та інші жителі.

На відрізок цієї вулиці від фортеці до мосту розташовувався масток чернігівського полкового обозного Івана Сахновського. З лівого боку на Березинську вулицю виходив провулок, що називався Стасенків підсусідський. Тут мешкав козак Михайло Стасенко. Через нього можна було потрапити на вулицю Ребровка. Її назва можливо пішла від прізвища менських козаків (Ребро). Не доїжджаючи до мосту Ребровка виходила на вулицю Березинську. На цьому перехресті вулиць стояла нова дерев'яна церква в ім'я Святої Трійці, шкільна та шпитальна «ізби». Зараз тут перетинаються вулиці Гагаріна та Чернігівський шлях. Неподалік храму по Ребровці знаходилися двори священників Данила Яновського, Миколи Василюва та менського сотника Павла Сахновського. Всього на Ребровці було 27 дворів та 12 бездвірних хат. Поблизу церкви та мосту знаходилося два шинки сотника Сахновського [2, арк. 285; 503].

З правого боку до вул. Березинської прилягав провулок Москалівка. В ньому мешкали родини значкового товариша Максима Москальця та виборного козака Федора Москальця [2, арк. 315 зв.]. З Березинської вулиці через міст над р. Меною шлях на Чернігів проходив по вулиці Заріччя. Тут мешкав абшитований менський сотенний хорунжий Юхим Омелюта. Серед інших її жителів вирізняється виборний козак Данило Товстий, в якого було двоє вітряних млинів та винокурня [2, арк. 315 зв.]. Всього по вул. Березинській разом з прилягаючими провулками приблизно відомо 82 господарства.

У східній частині «за городом» у напрямку

Рис. 6–7. Територія колишньої менської фортеці (фото автора)

до с. Куковичі йшла вулиця Куковицька. На ній було 9 дворів, серед яких – один шинковий, що належав вдові військового товариша Пантелеймона Сахновського [2, арк. 512]. Вона виходила на вулицю Бобиріву, на якій і знаходився житловий двір вдови Сахновського. Назва останньої могла бути пов'язана з родиною стольненських сотників Бобирів [2, арк. 431, 431 зв.]. Частина їх володінь знаходились в Мені. На цій вулиці було 41 господарство.

Неподалік від неї відома вулиця Борзенська, шлях по якій до Борзни проходив через міст над р. Бабка. Всього по вулиці згадано 20 господарств. Сьогодні в цьому напрямку можуть пролягати вул. Армійська (колишня Червоноармійська) та Сидоренка. З вул. Борзенської в правий бік йшла вулиця Піщанівка, де мешкали родини козаків Андрусенків, Ігрушок, Кожедубів та Курдюків [2, арк. 514–515]. До сьогоднішнього збереглися прізвища мешканців та назва цієї околиці міста. Загалом, за нашими підрахунками, станом на 1768 р. у Мені налічувалося 422 двори та 56 бездвірних хат. Чисельність населення становила десь 3500–4000 жителів.

Після ліквідації полково-сотенного устрою у 1781 р. Мена увійшла до складу Сосницького повіту Новгород-Сіверського намісництва. Тоді ж було здійснено його опис, до якого потрапили відомості

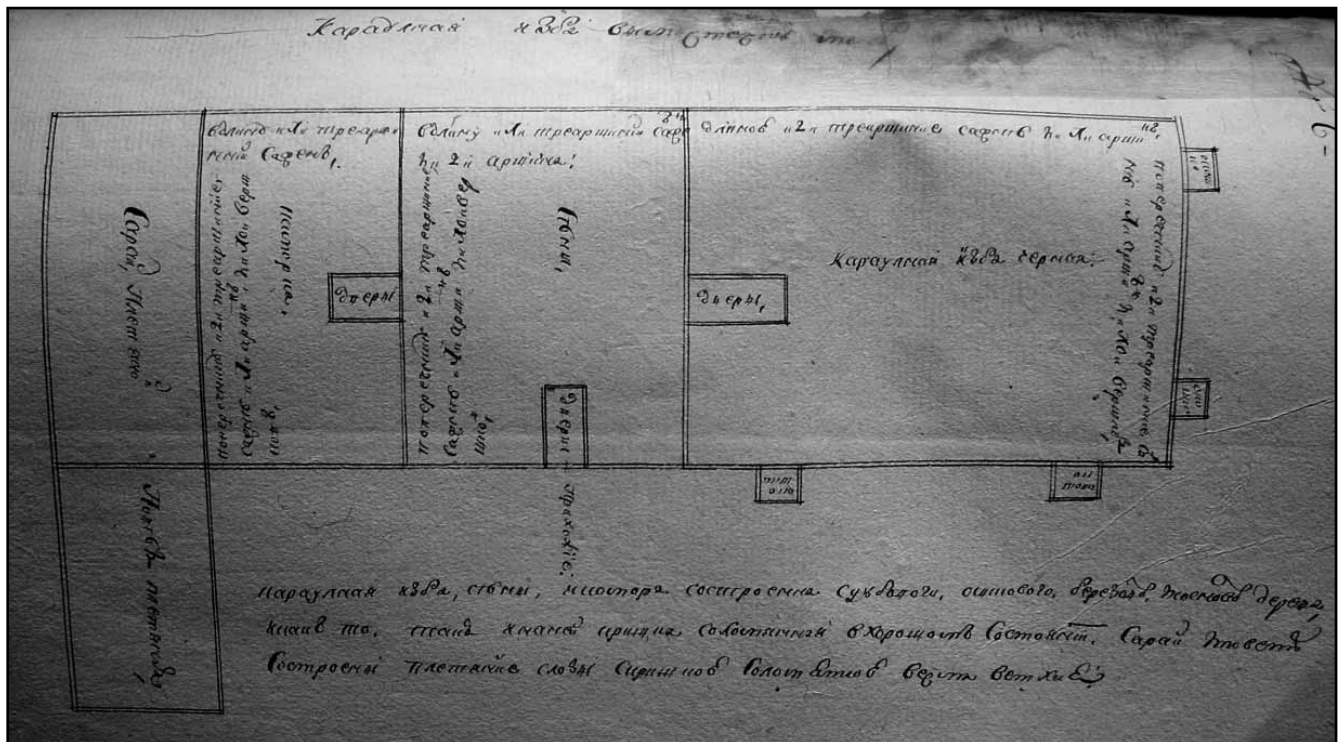

Рис. 8. План «караульної избы» в м. Мена, де розміщувалася сотенна канцелярія (1781 р.)

про містечко та його околиці. Загальне розташування вказане як низьке, рівне, пологое та при болотах, хоча укріплення позначені на узвишші. Частина форштадту (передмістя) була відокремлена р. Меною, на якій згадувалася гребля з п'ятьма млинами на десять кіл. Вони належали представникам старшинського роду Забіл та іншим власникам. Територія колишньої фортеці була оточена невеликим земляним валом. Через Мену проходила «дорога столбовая» з Чернігова на Глухів [18, с. 319].

В описі згадуються чотири вищевказані церкви. Земський суд тепер мав своє приміщення, під який віддали будинок посполитого Моренця на дві кімнати. Сотенна канцелярія розміщувалася в будинку козака підпомічника Олексія Богдановського, сина колишнього сотенного писаря Михайла Богдановського. В ньому теж було дві кімнати [18, с. 320].

Але водночас у «Справі про всі в Малій Росії казенні будинки» за 1781 р. вказано, що будівля сотенної канцелярії згоріла. Замість неї використовувалася «караульная изба» [3, арк. 86]. Зберігся план цього приміщення, що складалося з самої «караульної избы черной», сіней та комори. Воно було дерев'яне, вкрите соломою та мала хороший стан. З лівого боку «избы» прибудовані сарай та повітка з лози [3, арк. 98] (рис. 8). Очевидно, за рік канцелярію кілька разів переносили.

Серед інших, найбільш значних споруд, названо 15 будинків, що належали членам земського суду, представникам сотенної, неурядової старшини та духовенства. Окрім цього, в Описі наводяться відомості про розвиток ремесел та торгівлі в Мені. Ремісничє виробництво зосереджувалося у дев'яти цехах (серед

них – ковальський, різницький, ткацький, шевський та ін), де працювало 130 чоловік. Ще 167 «художників» (ремісників) працювали окремо. Кожного тижня в четвер в Мені збирався базар. Щорічно в містечку відбувалося два великих ярмарки. Перший проходив 9 (22) травня на день святителя Миколая Чудотворця, інший – на 8 (21) вересня в день Різдва Богородиці або Другу Пречисту. Про чисельність жителів вказано, що у Мені їх було «довільно». В Описі згадується 450 дворів, 86 бездвірних хат та їхніх 642 господарі. Тобто населення містечка і в той час могло налічувати приблизно 4000–4500 чол. [18, с. 320].

Таким чином, за майже півтора століття Мена з невеликої фортеці перетворилася на досить значний за площею та кількістю мешканців населений пункт. Починаючи з середини XVIII ст. оборонний чинник поступово втратив своє значення, і територія фортеці поступово ставала органічним елементом цивільної забудови. На той час містечко отримало досить розгалужену мережу вулиць, що, на нашу думку, не зазнала значних змін аж до початку XX ст. Не виключено, що й сьогодні значна частина вулиць міста зберегла свій давній напрямок. До того ж їхні назви зовсім нещодавно повернули вулицям сучасного міста.

Посилання

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАУК), ф. 51, оп. 3, спр. 5894, 14 арк.
2. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 22, 762 арк.
3. ЦДІАУК, ф. 204, оп. 2, спр. 224, арк. 85–120.
4. Акты Московского государства, изданные императорскою академією наук / [под ред. Н.А. Попова]. – СПб.: Типографія императорской академіи наук, 1890. – Том. I. Разрядный приказ. Московский стол. 1571–1634. – 768 с.

5. Акты по истории землевладения в Малороссии / [собрал А.М. Лазаревский] // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – К.: Типография В.И. Завадского, 1890. – Кн. 4. – С. 82–135.

6. Бондар О. Менська фортеця від русичів до козаків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mena.org.ua/blog/menska-fortetsya-vid-rusychiv-do-kozakiv/#more-15707>.

7. Бондар О. Чернігів: місто і фортеця у XIV–XVIII ст. – К.: Видавець Олег Філюк, 2014. – 178 с.

8. Бондар О.М. Чернігівська фортеця в «Штаті державних фортець Російської імперії» (1724–1799 рр.) // Розумовські зустрічі: збірник наукових праць. – Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2014. – Вип. 1. – С. 178–182.

9. Вечерський В.В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини: формування, дослідження, охорона. – К.: НДІГІАМ, 2001. – 350 с.

10. Волошин Ю. Двори мешканців Полтави другої половини XVIII ст. (за матеріалами Румянцевського опису) // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – С. 39–52.

11. Казіміров Д. Менська сотня Чернігівського полку та російсько-турецька війна 1735–1739 рр. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – 2010. – Вип. 19. – С. 237–240.

12. Казіміров Д. Населення міста Мени за матеріалами Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 рр. // Література і культура Полісся. – Ніжин, 2014. – Вип. 76. – С. 47–59.

13. Кривошея В.В. Урядова старшина Гетьманщини. Енциклопедія. – К.: Стило, 2010. – 792 с.

14. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648 рр.). – К.: Темпора, 2006. – 496 с.

15. Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII століття. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1970. – С. 96.

16. Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Суды земские, гродские и подкоморские в XVIII в. / Д. Миллер // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – 1896. – Т. 8. – С. 63–244.

17. Лазаревский А.Н., Константинович Н.К. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов: Изд. губ. стат. комитета, 1866. – 857 с.

18. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781). – К.: ВУАН, 1931. – 593 с.

19. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. / Упорядник Т.Б. Ананьєва. – Київ, 1997. – 325 с.

20. Пляшко Л.І. Подорож до міста XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1980. – 152 с.

21. Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки / [упоряд. о. Ю. Мицик, Л. Кравець]. – К., 2003. – 349 с.

22. Про замок Адама Киселя в Мені. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mena.org.ua/blog/pro-zamok-adama-kyselya-v-meni>.

23. «Протокол или потребность» Менського намісництва 1720–1735 років / Упорядники Ігор Ситий, Дмитро Казіміров. – К.: Темпора, 2012. – 188 с.

24. У Мені перейменовано 26 вулиць, 8 провулків та один парк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nslovo.com/blog/u-meni-perejmenovano-26-vulyts-8-provulkiv-ta-odyn-park>.

25. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За редакцією А.В. Кудрицького. – К.: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. – 1006 с.

Казіміров Д.В. Застройка и улицы г. Мены во второй половине XVII–XVIII вв.

В статье охарактеризована застройка и уличная сеть города Мены на протяжении XVII–XVIII вв. Рассматривается планирование городских укреплений и замка Адама Киселя. На основе недавно выявленных сведений осуществляется реконструкция уличной сети города XVIII в., включая расположение объектов административного, культового, торгового назначения и частных усадеб. Опирается на эти данные, автор

приходит к выводу, что значительная часть тогдашних улиц сохранила свое направление и на современной карте Мены.

Ключевые слова: Мена, замок Адама Киселя, крепость, пригород.

Kazimirov D.V. Buildings and streets of Mena in the second half of XVIIth – XVIIIth century

This article describes the development and street network of Mena in 17th – XVIIIth century. In addition an article covers the planning of town walls and the construction of Adam Kysil castle. According to the first published information the reconstruction of the street network in Mena within the 18th century, including objects of administrative, religious, commercial and private buildings is being made. The author concludes that much of the contemporary streets kept their route on modern map of Mena.

Key words: Mena, Adam Kysil castle, fortress, suburb.

15.04.2016 p.

УДК 94(477):721/728-027.28(693.52)

В.І. Мезенцев

ЗАХІДНІ АНАЛОГІЇ КОНСТРУКЦІЇ ПІДЛОГ МАЗЕПИНОГО ПАЛАЦУ В БАТУРИНІ

В статті вперше проводиться порівняння способів моцнення і декору підлог резиденції гетьмана І. Мазепи у Батурині та споруд Польщі й Італії Нового часу. Використані переважно авторські натурні обстеження та фото підлог цих архітектурних пам'яток. Виявляються аналогії конструкцій і орнаментативної та відмінності будівельних матеріалів підлог, італійські й польські впливи на оформлення інтер'єрів Мазепино-го палацу та інших будівель ранньомодерної України.

Ключові слова: підлоги споруд Польщі, Італії, України Нового часу, аналогії конструкцій підлог палацу І. Мазепи в Батурині, запозичення й адаптація італійських і польських зразків.

Резиденція гетьмана І. Мазепи на околиці м. Батурини Гончарівці була визначним твором палацової архітектури і керамічного декоративного мистецтва козацької держави. Вона особливо важлива для вивчення впливів барокового зодчества й декору Заходу та їх адаптації майстрами Гетьманщини.

Автор розглянув західні та українські прийоми зовнішньої орнаментативної цієї споруди у раніших публікаціях [1]. В окремій статті він проаналізував типи моцнення підлог Мазепиної резиденції, опублікував їх комп'ютерні реконструкції та показав аналогії в архітектурних пам'ятках України XVI–XVIII ст. [2].

У цій праці вперше проводиться детальне порівняння форм і оздоблення плиток та способів покриття ними підлог палацу Гончарівки та культових і світських споруд Польщі й північної Італії Нового часу. Крім академічних публікацій та інтернетних ресурсів, використані головню натурні візуальні обстеження та фотографії підлог цих